

מאמר א

ביאור דברי הפייטן האלקי רבי שמעון לביא
בשבח רשב"י: "נעשה אדם נאמר בעבורך"

ביאור נפלא של הסמיכת חכמים

פתח דברינו יאיר במה שמצינו ביאור נפלא על כך בתורתו של ה"סמיכת חכמים" למקובל האלקי רבי נפתלי כהן צדק זי"ע בהקדמתו המפורסמת (בנדפס מחדש דף קמ), שהביא בשם המקובלים כי כשעלה משה למרום לקבל את התורה לקח עמו נשמת רשב"י: "הובא במקובלים שמושה בשעת עלייתו זכה לנשמת רבי שמעון בן יוחאי, והרמז הוא שבי"ט שב"י, ששבה והשיג נשמת שב"י נוטריקון ש'מעון ב'ן יוחאי".

והוא מוסיף לבאר הטעם לכך, כי מה שאמרו בגמרא ובמדרש: "בשעה שעלה משה למרום", הכוונה בזה שעלה מעלה מעלה עד להיכל שנקרא "מרום", שהלוחות היו טמונים שם ממלאכי השרת שאין להם רשות להיכנס שם, כמו שכתוב (איוב כח-כ): "והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה, ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה". ודרשו במדרש (דב"ר ח-ב) שהכוונה בזה על מלאכי השרת הנקראים עוף השמים שנתאוו לתורה ונעלמה מהם.

והנה כאשר היה משה בדרכו למרום לקחת משם הלוחות פגשו בו מלאכי השרת, המה ראו כן תמהו ושאלו את הקב"ה (שבת פח:): "מה לילוד אשה בינינו", כלומר מאחר שאין לנו מלאכי מעלה רשות להיכנס למרום, איך יתכן שילוד אשה יכול להיכנס לשם, ועל כך הוכיח להם משה כי גדולים ישראל ממלאכי השרת, כמבואר בגמרא (סנהדרין צג:): "גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת".

בדרך זו ממשיך ה"סמיכת חכמים" לרקום את הרעיון הנשגב שלו, כי דבר זה אם איש ישראל הוא גדול ממלאכי השרת או להיפך, תלוי במחלוקת התנאים בין רבי שמעון בר

לכבוד ל"ג בעומר יומא דהילולא של התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי הבא עלינו לטובה, דבר בעתו מה טוב להשתעשע במה שיסד המקובל האלקי רבי שמעון לביא זי"ע בשיר המפורסם "בר יוחאי" - שנתקבל בכל בית ישראל באהבה ובסילודים (בית הרביעי): "בר יוחאי ולשדה תפוחים, עלית ללקוט בו מרקחים, סוד תורה כציצים ופרחים, נעשה אדם נאמר בעבורך".

וכבר נתייגעו המפרשים לבאר כל אחד על פי דרכו, מנין המקור וגם מהו הביאור על כך, כי מה שכתוב בבריאת האדם (בראשית א-כו): "ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", לא נאמר רק בעבור רשב"י, ואענה גם אנכי חלקי בזה, על פי מה שכתב הגה"ק החיד"א זי"ע ב"שם הגדולים" (אות שלב) בשם רבינו האריז"ל, כי רשב"י רמוז בפסוק (תהלים סח-ט): "עלית למרום שביט שבי לקחת מתנות באדם" - שב"י נוטריקון ש'מעון ב'ן יוחאי.

והנה בגמרא (שבת פט.) וכן במדרש (שמו"ר כח-א) דרשו פסוק זה: "עלית למרום שביט שבי", על משה כשעלה למרום לקבל את התורה לישראל, ובאו המלאכים בטענה (תהלים ח-ה): "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו", והוסיפו (שם שם-ב): "תנה הודך על השמים", שראוי לתת להם את התורה.

אלא שהקב"ה צוה למשה שיאחז בכסא כבודו ויחזיר להם תשובה, וניצח אותם משה על ידי שהוכיח להם כי ראוי לתת התורה לישראל ולא להם, ועל כך נאמר למשה: "עלית למרום" - כשעלית למרום לקבל את התורה, "שביט שבי" - שיחררת את התורה מהשבי של המלאכים, הנה כי כן איך מתקשר לזה רשב"י שנרמז בתיבת שב"י - ש'מעון ב'ן יוחאי.

יוחאי לרבן שמעון בן גמליאל, על פי מה ששינו בגמרא (יבמות סא.): "רבי שמעון בן יוחאי אומר, קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל, שנאמר (יחזקאל לד-לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם".

וכתבו התוספות (שם ד"ה ממגע) שאין הלכה כרשב"י, משום שרבן שמעון בן גמליאל חולק עליו במשנה (אהלות פרק יח משנה ט) וסובר שגם קברי עובדי כוכבים מטמאים, משמע מזה שגם הם נקראים בתואר אדם, וכלל גדול שינוי בגמרא (ב"ק סט.): "אמר רבי יוחנן כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו הלכה כמותו".

ומבאר ה"סמיכת חכמים" כי שורש מחלוקתם הוא, במה שמצינו שני פירושים על התואר "אדם" שקרא הקב"ה ליצור אנוש, רשב"ג מפרש כי התואר "אדם" הוא מלשון "אָדָמָה" שנברא משם, כמו שכתוב (בראשית ב-ז): "וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה". ולפי זה מלאכי השרת שהם יצורים רוחניים, הרי הם יותר גדולים מבני אדם קרוצי חומר.

אולם רשב"י מפרש כי התואר "אדם" הוא מלשון (ישעיה יד-ד) "אָדָמָה לעליון", כי מפאת שיש לכל אחד מישראל נשמה שהיא חלק אלוך ממעל, כמו שכתוב (שם): "ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה", לכן הוא מסוגל להתדמות כביכול להקב"ה במדותיו, כמו ששינו בגמרא (שבת קלג:): "אבא שאול אומר, (שמות טו-ב) ואנוהו, הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום, אף אתה היה חנון ורחום". ולפי זה גדולים ישראל ממלאכי השרת שאין להם מעלה זו.

הקב"ה הכניס את נשמת רשב"י בבחינת עיבור במשה

ביאור דברי האריז"ל כי רשב"י רמוז בפסוק:
"עלית למרום שבית שבי" - שב"י נוטריקון ש'מעון ב'ן י'וחאי

סמיכת חכמים: משה עלה להיכל "מרום",
שהלוחות היו גנוזים שם מהמלאכים שאין להם רשות להיכנס שם

בדרך למרום פגשו בו מלאכי השרת ושאלו:
"מה לילוד אשה בינינו", איך הוא יכול להיכנס למרום

משה היה צריך להתלבש בנשמת רשב"י,
כדי להוכיח למלאכים כי גדולים צדיקים ממלאכי השרת

הנה כי כן מאחר שהלכה כרשב"ג החולק על רשב"י, וסובר שגם גוים נקראים "אדם" כי הוא מלשון אדמה, ולפי שיטתו מלאכי השרת גדולים מבני אדם, לא היה משה רבינו יכול לעלות למרום כדי לקבל משם הלוחות, כי מאחר שאין רשות למלאכים להיכנס לשם, כל שכן בני אדם שאינם יכולים להיכנס לשם.

לפי זה אומר ה"סמיכת חכמים", כי מאחר שביקש הקב"ה שיעלה משה למרום לקבל משם את הלוחות, לכן בלשון קדשו: "מה עשה הקב"ה, התעבר בו נשמת רבי שמעון בן יוחאי, שנשמתו הוצב מזה המקום לדרוש ישראל קרויין אדם ולא האומות, ואם כן היה יכול משה להתעלות על כל מלאכי מעלה". על פי האמור הוא ממשיך לפרש בלשון קדשו:

"וזהו פירוש הפסוק לבאר כל מלה ומלה, 'עלית' - פירושו עלית ונתעלית מכל מלאכי מעלה, והא ראייה 'למרום' - שעלית לחדר ששמו מרום, מקום שאין רשות לשום מלאך לכנוס לשם רק הקב"ה לבדו, ומאיזה טעם זכית לזה המעלה, שבית שבי" דייקא, לפי ששבית ונתעברה בך נשמת רשב"י שהוא ראשי תיבות שבי".

ומהאי טעמא 'לקחת מתנות', שכל המלאכים נתנו לך כעיני עבדים אל יד אדוניהם, ואם תאמר איזה שייכות יש לנשמת רשב"י בזה, לזה מסיים 'באדם', והב' הנוספת לתיבת אדם דרשינן בשביל, כמו (בראשית א-א) בראשית בשביל ראשית, והכא נמי פירושו הכי, בשביל דרשת אדם הוצרכת לנשמת רשב"י, למידרש ישראל קרויין אדם ולא האומות".

בעולם העליון הלכה כרשב"י

קעבדא קמיה מאריה אחיזנא בשולי גלימתו של ה"סמיכת חכמים" להוסיף תבלין לדבריו הקדושים, על פי מה שהביא ב"סדר הדורות" (ערך רשב"י) בשם המקובלים, ומקור הדבר ב"ויקהל משה" למקובל האלקי רבי משה מפראג זצ"ל מגורי האריז"ל (בדפוס ישן דף נד טור א ובנדפס מחדש דף קפו טור א): "לפי הרוב אין הלכה כרשב"י בגמרא, לפי שאין העולם ראוי לכך בזמן הזה, אבל לעתיד יהיה הלכה כרשב"י, ויכולין לגלות הדינים אלו בסוד רזי דאורייתא".

ונראה להביא ראייה ברורה, כי לא רק לעתיד לבוא אלא גם עתה בעולם העליון הלכה כרשב"י, ממה שהביא בספר "שמועות טובות" בשם הרבי ר' ברוך ממעזיב' זי"ע, טעם נפלא מדוע ל"ג בעומר נקרא הילולא דרבי שמעון בר יוחאי, כי בעולם הזה על פי רוב אין הלכה כרשב"י, אולם בעולם העליון הלכה כבעלי קבלה רשב"י וחביריו, נמצא כי בל"ג בעומר יום הסתלקות רשב"י לעולם העליון הלכה כמותו, על כן יום זה נקרא הילולא דרשב"י, כי הוא יום שמחתו בבחינת קבלת התורה שלו.

והנה עוד ראייה לכך מדברי המלבי"ם פרשת חקת (במדבר יט-ב), שהביא בשם האריז"ל כי לעתיד לבוא הלכה כרשב"י, [ולפי דעתי ברור שהמקור לכך הוא מדברי "ויקהל משה" הנ"ל שנחשב מגורי האריז"ל], וכתב שם בפירוש שגם בעולם העליון הלכה כרשב"י, והנה הם דברי המלבי"ם בלשון קדשו:

"וכבר כתב האריז"ל, שמה שאין הלכה כבית שמאי וכרשב"י הוא מפני גודל מעלתם, שלא עסקו בתורת העולם הזה כלל רק בתורת עולם האצילות, כי התורה מתפשטת בכל עולם ועולם, והם נפרדו מן העולם הזה, ועסקו בתורת השכליים הנפרדים, והתורה כפי סודותיה בעולמות העליונים, הלכותיה משונות מכפי ענינה בעולם הגופים. ואמרו שבשמים פוסקים כבית שמאי וכרשב"י, ושכן יפסקו ההלכה לעתיד לבוא כשיתפשטו הנפשות מן הגופים, שאז תהיה ההלכה למטה כמו שהוא בעולם העליון, ועל זה אמרו (ויק"ר ג-ג) כי תורה חדשה מאתי תצא, שתהיה התורה למטה כמו שהיא אתי למעלה".

מעתה יש לומר כי הן אמת שבעולם הזה הלכה כרשב"ג, שגם הגוים נקראים בתואר

"אדם" מלשון "אָדָמָה", אבל בעולם העליון שהוא בבחינת עולם הבא הלכה כרשב"י, לכן כשעלה משה למרום נתלבש עם נשמת רשב"י, כי שם במרום בעולם העליון הלכה כרשב"י, כי רק ישראל נקראים "אדם" מלשון אדמה לעליון, לכן היה משה יכול להיכנס למרום לקבל את הלוחות, אף שאין למלאכים רשות להיכנס לשם, כי גדולים צדיקים ממלאכי השרת.

מצד הגוף מלשון אדמה, מצד הנשמה אדמה לעליון

ויש להוסיף עוד כי מצד הגוף החומרי שנברא מעפר האדמה בעולם הזה נקרא "אדם" מלשון "אָדָמָה", אבל מצד הנשמה שהיא חלק אלוך ממעל נקרא "אדם" מלשון "אָדָמָה" לעליון. ונראה להביא סימוכין לכך מדברי השל"ה הקדוש (הקדמת תולדות אדם אות ג) על הכתוב (בראשית ה-ב):

"ויקרא את שמם אדם. זהו פירוש על תולדות אדם וסופו, אם דבוק הוא למעלה ומתדמה לו יתברך לילך בדרכיו, נקרא שמו בעצם אדם מלשון אדמה לעליון, (יחזקאל א-כו) ועל כסא דמות אדם, ואם הוא מפריד את עצמו מהדביקות, אז נקרא אדם על שם האדמה אשר לוקח ממנה, ועפר הוא ולעפר ישוב, אמנם שם אדם המורה על אדמה לעליון זהו עיקר התכלית".

לפי זה יש לומר כי בעולם הזה החומרי, שהקב"ה ברא משם את גוף האדם עפר מן האדמה, הלכה כרשב"ג שתואר "אדם" הוא מלשון "אָדָמָה", ולכן גם הגוים שהגוף שלהם הוא עפר מן האדמה קרויים אדם, אבל בעולם העליון שהוא עולם הנשמות, שמצד הנשמה שהיא חלק אלוך ממעל נקראים ישראל בתואר "אדם" מלשון "אָדָמָה" לעליון, שם

"והאדם מוכן לחטוא, כי נטה מצד הטוב הגמור ונתלבש בידיעת טוב ורע, ואז האדם בעל דמויות הוא דמות הקדושה דמות אדם עליון, ודמות האדם בליעל שהוא כקוף בפני אדם, ומקויים בו הבחירה כמו שנאמר (דברים ל-טו) החיים והטוב והמות והרע, כשהולך בדרך טוב דבק בחיים סוד עץ החיים, וכשהולך בדרך רע דבק במות ודמות נשתנה.

כיצד כשהולך בדרך טוב, אז הוא דמו"ת סוד מדו"ת דבק בה', וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (סוטה יד.) ואתם הדבקים בה', הדבק במדותיו, ואז נקרא אדם מלשון אדמה לעליון. וכשהוא בהיפוך אז דמו"ת משתנה ונעשה ד"ם מו"ת, ואז נקרא אדם מלשון אדמה, כי עפר אתה ואל עפר תשוב."

והנה בענין שם "אדם" שהוא מלשון "אדמה לעליון", ראוי להביא מה שכתב ב"עשרה מאמרות" למקובל האלקי הרמ"ע מפאנו (מאמר חקור הדין ח"א פכ"א) לפרש המשנה (אבות פ"ד מ"ג): "אל תהי בז לכל אדם, ואל תהי מפליג לכל דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה, ואין לך דבר שאין לו מקום". ומפרש הרמ"ע הכוונה בזה:

"להפליגו אי אפשר שהוא חלק אדם מאל ביצירה, לפיכך הזהיר אל תבזהו, כי כל מה שיצדק בו דמות אדם, ניתן לידרש בו אדמה לעליון, אשרי המחכה ויגיע להידמות אליו באהבה עד שתחפץ, כי אף על פי שאמרו בו שמאל דוחה, אין לך אדם שאין לו שעה לעשות נחת רוח ליוצרו בימין מקרבת."

וכן כתב בשל"ה הקדוש (פרשת בראשית בתורה אור): "ושם אדם רב הוא, ולא לחנם דווקא נקראו ישראל אדם, כי אף שאדם הוא מלשון אדמה כי ממנה נלקח, מכל מקום גם כן מלשון אדמה [לעליון], כשעושה רצון עליון אז מרים מאשפות אביון. ומכח זה שהוא עפר מן אדמה ומגביר ומזכך ודבק בה' אלהים, אז הוא אדם מצד הדמות אדמה לעליון."

לפי הפירוש כי "אדם" הוא מלשון "אדמה" כי אז גדולים מלאכי השרת מישראל שהם בני אדם

לפי הפירוש כי "אדם" הוא מלשון "אדמה לעליון" אזי גדולים ישראל בבחינה זו ממלאכי השרת

בעולם הזה הלכה כרשב"ג שגם גוים קרויים אדם ולפי זה אין הוכחה שבני אדם גדולים ממלאכים

משה רבינו נתלבש בנשמת רשב"י לעלות למרום כי בעולם העליון הלכה כרשב"י שרק ישראל קרויים אדם

שנתלבש משה בנשמתו כשעלה למרום לקבל את התורה, ובשמים הלכה כרשב"י: "אתם קרויים אדם."

"אדם אתם" - "ואתם הדבקים"

ועתה בא וראה כי על פי דברי ה"סמיכת חכמים" יפתח לנו פתח להבין מאמרו של רשב"י בזה הקדוש (פרשת יתרו פו.), שהוא עצמו ביאר מדוע לפי שיטתו דוקא ישראל קרויים אדם, כי זהו על שם הכתוב (דברים ד-ד): "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום". והנה הדברים בלשון קדשו:

"תאני רבי שמעון, זכאין אינון ישראל דקוב"ה קרא לון אדם, דכתיב (יחזקאל לד-לא) ואתן צאני צאן מרעיית אדם אתם, (ויקרא א-ב) אדם כי יקריב מכם. מאי טעמא קרא לון אדם, משום דכתיב (דברים ד-ד) ואתם הדבקים בה' אלקיכם, אתם ולא שאר עמין, ובגין כן אדם אתם, אתם קרויין אדם ואין עכו"ם קרויין אדם."

ובהשקפה ראשונה מאמר זה הוא בגדר מדרש פליאה, מהו הקשר בין התואר "אדם" לפסוק: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם". אך לפי דברי ה"סמיכת חכמים" נראה כי רשב"י נתכוון לבאר הטעם שישראל נקראים "אדם", שהוא על שם הכתוב: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם", אשר מזה מבואר שצריך להיות בבחינת "אדמה" לעליון, להתדבק בה' וללכת בדרכיו. ומה מאד שמחתי למצוא סימוכין בשל"ה הקדוש (תולדות אדם - בית דוד אות ז), כי התואר "אדם" מלשון "אדמה" לעליון הוא מצד הדבקות בה':

הלכה כרשב"י שרק ישראל קרויים אדם, ולכן כשעלה משה למרום שפיר נתלבש עם נשמת רשב"י, כדי להוכיח למלאכים שישראל הנקראים "אדם" מלשון "אֲדָמָה" לעליון גדולים ממלאכי השרת.

בדרך זו במסילה נעלה לבאר דברי המשורר האלקי: "נעשה אדם נאמר בעבורך", על פי מה שמצינו בזהוהר הקדוש (הקדמה ב.) כי התנא האלקי רשב"י ביאר את מאמרו של הקב"ה: "נעשה אדם - דהוה עתיד למקדם עשיה לשמיעה, דכתיב הכא נעשה אדם, וכתיב התם (שמות כד-ז) נעשה ונשמע". פירוש, מה שאמר הקב"ה: "נעשה אדם", רמז בכך שלא ברא את האדם, אלא בזכות שעתידים ישראל לקבל את התורה בהקדמת נעשה לנשמע.

ולפי האמור יש להוסיף כי מטעם זה בחר הקב"ה לברוא את האדם בשתי תיבות: "נעשה אדם", כי תיבת "נעשה" באה לרמז שנברא בזכות שעתידים ישראל להקדים "נעשה" לפני נשמע, אולם הרי בכך עדיין לא היה משה יכול לקבל את התורה מההיכל ששמו מרום, לכן הוסיף הקב"ה לומר תיבת "אדם", לרמז כי בזכות רשב"י שדרש: "אתם קרויים אדם", יצליח משה לעלות למרום כדי לקבל את התורה לישראל.

מעתה יאירו עינינו וישמח ליבנו להבין דברי הפייטן האלקי: "נעשה אדם נאמר בעבורך", הכוונה בזה כי מה שאמר הקב"ה: "נעשה אדם" שרצונו לברוא את האדם, בזכות שעתידים ישראל להקדים נעשה לנשמע ולקבל את התורה, הוא רק בזכות רשב"י

מאמר ב

"נעשה אדם" - ללמדנו מדת ענוה - "נאמר בעבורך" כי רשב"י אומר שכל המתגאה כעובד עבודה זרה

ומבאר ה"אמרי יוסף" הכוונה בזה, על פי מה שכתב הרמ"א בסעיף הראשון בשלחן ערוך (או"ח סימן א) בשם הרמב"ם ב"מורה נבוכים" עצה נפלאה להשיג יראת ה', על ידי שיתבונן תמיד שהוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה:

"שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט-ח), הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כי ישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדיבורו במושב המלך. כל שכן כשישים האדם אל לבו, שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלוא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר (ירמיה כג-כד) אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה', מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד."

הגאווה היא מסך המבדיל בין האדם להקב"ה

ויש לתמוה שהרי אנו רואים בני אדם המאמינים בה' כי מלוא כל הארץ כבודו, ועם כל זאת אין היראה נופלת עליהם כאילו עומדים לפני הקב"ה. אך הביאור בזה על פי מה ששנינו בגמרא (סוטה ה): "כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה אין אני יכולין לדור בעולם". הנה כי כן מאחר שאין הקב"ה רוצה לדור אתו בעולם, נמצא שיש מסך המבדיל בינו לבין קונו, ואין הוא מרגיש כאילו הוא עומד לפני הקב"ה, ומטעם זה אין היראה נופלת עליו כאילו הוא עומד לפני המלך.

על כן העצה על כך היא שיאחז במדת הענוה ושפלות רוח, כמבואר בגמרא (שם) שהקב"ה משרה שכירתו על העניו, ומביא ראיה לכך: "שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכירתו על הר סיני", ועל ידי זה ירגיש בחוש שהוא עומד לפני מלך מלכי

רשות מן הקטן, ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו, ותשובתו כתובה בצדו (שם א-כז) ויברא את האדם, ולא כתיב ויבראו."

נמצא לפי זה כי אדם שיש בו גסות הרוח ואין בו מדת ענוה, הרי זו הוכחה ברורה שאינו מפרש כי מה שאמר הקב"ה "נעשה אדם" הוא כדי ללמדנו מדת ענוה, ולא נשאר רק לפרש כטעות המינים שיש ח"ו שתי רשויות שהיא עבודה זרה, לכן יפה אמר רשב"י: "כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים".

"אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא"

ונראה להוסיף תבלין לדבריהם המתוקים, לבאר לא רק בדרך דרוש אלא גם בדרך מחשבה, מדוע באמת חמורה כל כך גסות הרוח עד שנחשבת כאילו עובד עבודת כוכבים, על פי מה שכתב ב"אמרי יוסף" (פרשת עקב) לבאר מה ששנינו בגמרא (ברכות לג): "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנאמר (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה".

ומקשה בגמרא על לשון הכתוב: "מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה", משמע שאפשר להשיג יראת שמים בקלות: "אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והא אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי, אין לו להקב"ה בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים, שנאמר (ישעיה לג-ו) יראת ה' היא אוצרו".

ומתרץ בגמרא: "אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא". ותמהו המפרשים כי הן אמת שמה מצד מדרגתו הגדולה יראה היא דבר קטן, אבל הרי הקב"ה מבקש מישראל: "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה", וחזרה קושיא למקומה: "אטו יראה מילתא זוטרתא היא".

במאמר הקודם הארכנו לבאר מה שיסוד המקובל האלקי רבי שמעון לביא זי"ע בשיר "בר יוחאי" (בית הרביעי): "נעשה אדם נאמר בעבורך". כדרכה של תורה הנדרשת בשבעים פנים רחש לבי דבר טוב לבאר ענין זה, על פי מה שמצינו חידוש גדול בזוהר הקדוש (פרשת נשא קמח): "תאנא מי שיצא מן היראה ונתלבש בענוה, ענוה עדיף ונכלל בכולה, הדא הוא דכתיב (משלי כב-ד) עקב ענוה יראת ה'".

נמצינו למדים מזה חידוש גדול, כי לפי שיטת רשב"י ענוה גדולה מיראה. וצריך להבין הלא שנינו בגמרא (ברכות לג): "אמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי, אין לו להקב"ה בבית גזיו אלא אוצר של יראת שמים". הרי כי רשב"י עצמו אומר שאין להקב"ה בעולמו רק אוצר של יראת שמים, מה ראה אם כן על ככה להעדיף את מדת הענוה על מדת היראה.

ונראה לבאר הענין בזה, כי רשב"י אזיל לשיטתו בגמרא (סוטה ד): "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים". וצריך ביאור כי הן אמת שמדת הגאווה מגונה היא, אולם מדוע היא מגונה עד כדי כך, שנחשבת כאילו עובד עבודה זרה שהיא אחת מעבירות החמורות בכל התורה.

והנה בעולם הדרוש ידוע הביאור על כך בשם ה"פרשת דרכים" (דרוש טז), וכן מובא ב"חנכות התורה" (פרשת בראשית אות ג) בשם הרבי ר' העשיל מקראקא זי"ע, על פי מה שפירש רש"י (בראשית א-כו):

"נעשה אדם - ענוותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהן... נעשה אדם. אף על פי שלא סיעוהו ביצירתו, ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל

ביאור שיטת רשב"י בזוהר הקדוש:

"תאנא מי שיצא מן היראה ונתלבש בענוה ענוה עדיף"

התנא האלקי רשב"י הוא בעל המאמר בגמרא:

"כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים"

על המתגאה אומר הקב"ה: "אין אני והוא יכולים לדור בעולם",

ועל ידי זה הוא כופר ח"ו במציאות ה'

רמ"א: כאשר יתבונן שהוא עומד לפני הקב"ה:

"מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת"

לא חזו מזלייהו חזו". פירוש, אף על פי שהם לא ראו אבל המזל שלהם ראה והם הרגישו בכך למטה.

נמצא לפי זה כי אם הקב"ה משרה את שכנתו על האדם, אף שאדם עצמו אינו יכול לראות את השכינה כי היא נעלמה מעין כל חי, אך עם כל זאת הרי זה בבחינת: "אף על גב דאינהו לא חזו מזלייהו חזו", שמרגיש מצד הנשמה שלו את השראת השכינה, ועל ידי זה תיפול עליו יראה כאילו הוא עומד לפני המלך.

ומזה נשכיל להבין כי מי שיש בו גסות הרוח, אשר עליו אומר הקב"ה: "אין אני והוא יכולין לדור בעולם", הרי הוא מרגיש מצד המזל שאין הקב"ה שורה עליו, וממילא הוא עלול בקלות ליפול ח"ו ברשת העבודה זרה שאין הקב"ה נמצא בעולם, אלא הכל מונהג על ידי מערכת הטבע של הכוכבים והמזלות, הנה כי כן יפה אמר רשב"י: "כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים".

"אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה"

חשבתי דרכי כי על פי האמור יפתח לנו פתח לבאר מאמר פלא במדרש (ב"ר ח-ח): "בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק הזה שנאמר ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים אתמהא, אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה.

אמר לו הקב"ה, משה, האדם הזה שבראתי לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו, והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת התחתונים, כיון שבא לבראות את האדם נמלך במלאכי השרת".

"בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול, ונבערה עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים היה, וזו היתה טעותם, אמרו הואיל והאלקים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם, ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו, ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגידלו וכיבדו, כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו, וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לכוכבים היכלות, ולהקריב להן קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות למולם, כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה, וזה היה עיקר עבודת כוכבים".

הרמב"ם מוסיף לבאר (שם פרק ב הלכה א) כי זהו עיקר אזהרה שזוהרנו שלא לעבוד עבודה זרה:

"עיקר הציווי בעבודת כוכבים, שלא לעבוד אחד מכל הברואים, לא מלאך, ולא גלגל, ולא כוכב, ולא אחד מארבעה היסודות, ולא אחד מכל הנבראים, ואף על פי שהעובד יודע שה' הוא האלקים, והוא עובד הנברא הזה על דרך שעבד אנוש ואנשי דורו תחילה, הרי זה עובד כוכבים. וענין זה הוא שהזהירה תורה עליו ואמרה (דברים ד-יט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים".

עוד זאת נקדים מה ששינו בגמרא (מגילה ג.) על מה שכתוב (דניאל י-ז): "וראיתי אני דניאל לבדי את המראה, והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא". שואל הגמרא: "מאן נינהו אנשים... זה חגי זכריה ומלאכי". ומקשה השואל: "וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעיתו", כלומר מאחר שלא ראו את המראה מדוע נבהלו כל כך, ומתרץ: "אף על גב דאינהו

המלכים הקב"ה, ויתקיימו בו דברי הרמ"א בשם הרמב"ם: "מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד".

לפי זה מבאר ה"אמרי יוסף" מה שאמרו בגמרא: "אין לגבי משה [יראה] מילתא זוטרתא היא". הכוונה בזה כי מי שהולך בדרכו של משה להיות עניו, כמו שכתוב (במדבר יב-ג): "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", אצלו יראה מילתא זוטרתא היא, כי בזכות הענוה הוא זוכה להשראת השכינה, ועל ידי זה הוא יכול לצייר כאילו הוא עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת.

והנה ידוע כי תיבת "מה" היא רמז על מדת ענוה, כמו שאמר משה רבינו (שמות יז-ז): "ונחננו מה", וזהו פירוש הפסוק: "ועתה ישראל 'מה' ה' אלקיך שואל מעמך" - הקב"ה שואל מעמך רק בחינת "מה" שהיא מדת ענוה, כדי שתזכה על ידי זה לצייר כאילו אתה עומד לפני הקב"ה, ובזכות זה: "כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו", תהיה היראה מילתא זוטרתא שתוכל להשיג אותה בקלות. אלו תוכן דבריו הקדושים בתוספת ביאור.

מעתה ירווח לנו להבין שיטת רשב"י בזוהר הקדוש: "תאנא מי שיצא מן היראה ונתלבש בענוה, ענוה עדיף ונכלל בכולה, הדא הוא דכתיב עקב ענוה יראת ה'", כי רשב"י הולך בזה לשיטתו שכל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה כי השכינה מסתלקת ממנו, נמצא כי אם אין בו ענוה אי אפשר שתהיה בו יראת ה', שהרי אינו יכול לצייר כאילו הוא עומד לפני הקב"ה.

לכן עדיף שיבחר במדת הענוה כדי שיזכה להשראת השכינה, ועל ידי זה יוכל לקיים בשלימות: "שויתי ה' לנגדי תמיד", וממילא בקלות תיפול עליו אימה ויראה גדולה. וזהו שמביא ראייה מהפסוק: "עקב ענוה יראת ה'", כמו שפירשנו שבזכות הענוה תשרה עליו השכינה ועל ידי זה יזכה ליראת ה'.

טעות דור אנוש שעזב ה' את הארץ

בדרך המלך נלך לבאר בזה מאמרו של רשב"י: "כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים". על פי מה שכתב הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים פרק א הלכה א) ביאור הטעות של דור אנוש שעבדו עבודה זרה, כי חשבו שעזב הקב"ה את הארץ ומסר את ההנהגה לכוכבי השמים:

קרויין אדם" - כלומר אתם שממעטים עצמכם במדרגת את"ם א'פר ת'ולעת מ'ה, קרויין אד"ם שנוטריקון א'ברהם ד'וד מ'שה, "ואין עובדי כוכבים קרויין אדם", מאחר שאינם ממעטים את עצמם עכדה"ק.

אברהם משה ודוד - תחילה אמצע וסוף של שבעת הרועים

רחש לבי דבר טוב להבין מדוע דוקא שלשה אלו: אברהם, משה, דוד, גילו לנו מדת הענוה, על פי המבואר בזהר הקדוש (חלק א רסא). שכלל ישראל יש להם שבעה רועים: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף, דוד, שהם שבעה אושפיוזין הנכנסים בסוכה בשבעה ימי החג. עוד נקדים מה שמבואר בגמרא (שבת נה): "חותמו של הקב"ה אמת". ופירש רש"י כי א' היא האות הראשונה, מ' היא האות האמצעית, ת' היא האות האחרונה, והן כוללות כל המציאות מתחילתן ועד סופן. מבואר מזה כי תחילה אמצע וסוף כוללים הכל.

הנה כי כן יומתק להבין מה שסיבב הקב"ה שדוקא שלושה אלו: אברהם, משה, דוד, גילו לנו מדת הענוה, כי אברהם אבינו הוא הרועה הראשון, משה רבינו הוא הרועה הרביעי שהוא באמצע, ואילו דוד המלך הוא הרועה השביעי, נמצא כי שלושה אלו הם הראשון האמצע והסוף שכוללים כל שבעה הרועים, ללמדנו שכולם אחזו במדת הענוה, ומזה נשכיל להבין כי אנו צאן קדשים חייבים ללכת בדרכי שבעת הרועים.

יש לומר כי זהו ביאור דברי רשב"י בזהר הקדוש הנ"ל: "מאי טעמא קרא לון אדם, משום דכתיב ואתם הדבקים בה' אלקיכם, אתם ולא שאר עמין". כי דביקות ישראל בה' הוא מצד גודל ענוותנותם, כמאמר הגמרא הנ"ל: "חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטין עצמכם לפני". ויש לרמז בפסוק: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם" - את"ם דייקא, שהוא ראשי תיבות ג' מדרגות של ענוה א'פר ת'ולעת מ'ה, בזכות זה תוכלו להיות דבקים בה' אלקיכם.

מעתה יש לומר כי מטעם זה בחר הקב"ה ללמדנו מדת ענוה במאמר: "נעשה אדם", כי התואר "אדם" שישאל קרויים בו, הוא על שם שלושת רועי ישראל: א'ברהם ד'וד מ'שה שגילו בעולם ג' מדרגות של ענוה, כי הם דבקו בה' ללמוד ממנו מדת ענוה באומרו: "נעשה אדם", וגם אנו זרעם חייבים ללכת בדרכם.

אמרי יוסף: המתגאה שאין הקב"ה שורה עליו, אינו יכול לצייר שהוא עומד לפני הקב"ה

על ידי מדת ענוה זוכה להשראת השכינה ועל ידי זה יוכל לזכות גם למדת היראה

הקב"ה אמר: "נעשה אדם" ללמדנו מדת הענוה, בעבור רשב"י שאמר כי המתגאה כאילו עובד עבודה זרה

אד"ם נוטריקון א'ברהם ד'וד מ'שה שגילו ג' מדרגות של ענוה שסימנם את"ם - א'פר ת'ולעת מ'ה

הקשר בין מדת ענוה לתואר "אדם"

ויש להוסיף פרפרת נאה לבאר מה שבחר הקב"ה ללמדנו מדת ענוה במאמרו: "נעשה אדם", על פי מה שהבאנו במאמר הקודם דברי רשב"י בזהר הקדוש (פרשת יתרו פו): "תאני רבי שמעון, זכאין אינון ישראל דקוב"ה קרא לון אדם, דכתיב (יחזקאל לד-לא) ואתן צאני צאן מרעיית אדם אתם, (ויקרא א-ב) אדם כי יקריב מכם. מאי טעמא קרא לון אדם, משום דכתיב (דברים ד-ד) ואתם הדבקים בה' אלקיכם, אתם ולא שאר עמין, ובגין כן אדם אתם, אתם קרויין אדם ואין עכו"ם קרויין אדם".

ונראה לבאר כוונת רשב"י בדרך הרמז, על פי מה שכתב בפירוש "תורת חיים" על "רבינו בחיי" (פרשת חוקת) רמז נפלא בדברי רשב"י שדרש על הכתוב: "אדם אתם - אתם קרויין אדם, ואין העובדי כוכבים קרויין אדם", לפי מה שדרשו בגמרא (חולין פט). על הפסוק (דברים ז-ז):

"לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים - אמר להם הקב"ה לישראל, חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר לפני ואנכי עפר ואפר, למשה ואהרן אמר ונחנו מה, לדוד אמר ואנכי תולעת ולא איש. אבל עובדי כוכבים אינון כן, נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר, לפרעה אמר מי ה', לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות וגו', לנבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב, לחירם מלך צור אמר מושב אלקים ישבתי בלב ימים".

ועתה בא וראה רמז נפלא: אד"ם נוטריקון א'ברהם ד'וד מ'שה, שאצל שלושה אלה נזכרו ג' מדרגות של ענוה שסימנם את"ם ראשי תיבות א'פר ת'ולעת מ'ה, הנה כי כן זהו הרמז הטמון בדברי רשב"י: "אדם אתם, אתם

ויש לתמוה הלא הקב"ה בעל הרחמים הרוצה בתיקונם של בני אדם, כמו שכתוב (יחזקאל יח-לב): "כי לא אחפוץ במות המת", הנה כי כן מדוע אמר למשה: "כתוב והרוצה לטעות יטעה". עוד צריך ביאור מדוע בחר הקב"ה ללמדנו מדת ענוה דוקא באומרו: "נעשה אדם" בלשון רבים, שאפשר לטעות בפירושו כאילו יש שתי רשויות, הלא לא נבצר מהקב"ה ללמדנו מדת ענוה בכל מיני דרכים, בלי לגרום שיהיו עלולים לטעות בעבודה זרה.

אך לפי האמור יש לומר, כי בכוונה תחילה בחר הקב"ה ללמדנו מדת ענוה דוקא ממקום שעלולים לטעות בו בעבודה זרה, כדי ללמדנו בזה החשיבות הגדולה של מדת ענוה, עד כדי כך שכל המתגאה ואינו לומד מדת ענוה ממה שאמר הקב"ה: "נעשה אדם", הרי זה נחשב כאילו עובד עבודה זרה, כי בלי מדת ענוה אכן עלולים לבוא בקלות לעבודה זרה.

ועתה בא וראה מי הוא זה שגילה בעולם את המאמר בגנות הגאווה, הלא הוא התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי כלשון הגמרא הנ"ל: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים", וכל זה כפי מה שנתבאר משום שאינו מפרש כראוי: "נעשה אדם" בלשון רבים.

מעתה יאיר לנו להבין דברי המשורר האלקי: "נעשה אדם נאמר בעבורך", כלומר מה שאמר הקב"ה: "נעשה אדם" בלשון רבים כדי ללמדנו מדת ענוה, אף שעלולים לטעות ח"ו בשתי רשויות, הוא בעבור שגילה לנו כי כל המתגאה הרי הוא כאילו עובד עבודה זרה, לכן בחר הקב"ה בכוונה תחילה ללמדנו מדת ענוה באומרו: "נעשה אדם", כדי שנשכיל להבין מזה כי בלי מדת ענוה עלולים בקלות לבוא לעבודה זרה.